

Bi-quarterly Journal Govah Legal Education Vol.4, No.2 (Serial 7), Autumn and Winter 2018

Mechanisms of Access to Information of Budget in Iran Legal System and European Union

*Seyed MohammadHadi Raji

** Ahmad Salehi

Free access to information is one of the most essential tools for promoting transparency and improving governance. Among the various types of information, budget information is becoming more important because it contains the content of the most important financial document of the country, and access to such information is one of the most important indicators of transparency in the budget. Different countries have designed mechanisms in their legal system in order to realize this concept.

Regarding the importance of this issue, the main question of the present study is what mechanisms exist for the realization of the right of access to budget information in the legal system of Iran and the European Union?

In the legal system of the Islamic Republic of Iran, the publication of the primary budget bill, changes in the parliament, the views of the Guardian Council and, ultimately, the publication of the budget law and the report of the liquidation of the Court of Auditors, are the most important mechanisms that have not fully ascertain, the right to access budgetary information. In the EU, most of the information and documentation on budgeting and its implementation is available online and transparently in the central database and national websites. However, there is no unique access point to which all documents and budget data are centralized or standardized.

This research has been done through descriptive-analytical method and the most important result is that existing mechanisms require more coherence and evolution, and the relevant institutions should take effective steps in this direction.

Keywords: Budget, Access to Information, Budget Information, Transparency of Budget.

---

* Assistant Professor of Imam Sadiq University

raji@isu.ac.ir

**Master of Public Law (Corresponding Author)

ahmadsaleh1371@gmail.com

سازوکارهای حق دسترسی به اطلاعات بودجه در نظام حقوقی ایران و اتحادیه اروپا

سید محمد هادی راجی *

تاریخ دریافت: ۱۳۹۷/۰۸/۱۳

احمد صالحی **

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۷/۱۱/۱۵

چکیده

دسترسی آزاد به اطلاعات، یکی از ضروری‌ترین لوازم در جهت ارتقاء شفافیت و بهبود وضعیت حکمرانی است. از میان انواع اطلاعات، اطلاعات بودجه به دلیل اینکه در بردارنده‌ی محتوای مهم‌ترین سند مالی کشور است اهمیت بیشتری پیدا می‌کند و دسترسی داشتن به این گونه اطلاعات، یکی شاخص‌های مهم شفافیت بودجه محسوب می‌شود. کشورهای مختلف در راستای تحقق این مفهوم، سازوکارهایی را در نظام حقوقی خود طراحی کرده‌اند. با توجه به اهمیت این موضوع، سؤال اصلی پژوهش حاضر عبارت است از اینکه چه سازوکارهایی برای تحقق حق دسترسی به اطلاعات بودجه در نظام حقوقی ایران و اتحادیه اروپا وجود دارد؟ در نظام حقوقی جمهوری اسلامی ایران، انتشار لایحه اولیه بودجه، تغییراتی که در مجلس می‌یابد و نظرات شورای نگهبان در خصوص آن و در نهایت انتشار قانون بودجه و گزارش تفریغ بودجه دیوان محاسبات، مهم‌ترین سازوکارهای موجود است که حق دسترسی به اطلاعات بودجه را به صورت کامل محقق نکرده است. در اتحادیه اروپا نیز، اکثر اطلاعات و مستندات در مورد پروسه بودجه‌بندی و اجرای آن به صورت آنلاین و شفاف در پایگاه داده مرکزی و وبسایت‌های ملی در دسترس قرار گرفته است. با این حال، نقطه دسترسی منحصر به فرد و اولیه‌ای وجود ندارد که تمام اسناد و داده‌های بودجه در آن متمرکز و یا به صورت استاندارد به آن وابسته باشند. این پژوهش به روش توصیفی-تحلیلی انجام گرفته است و مهم‌ترین نتیجه‌ی آن عبارت است از اینکه سازوکارهای موجود نیازمند انسجام و تکامل بیشتری است و نهادهای مربوطه باید در این جهت گام‌های مؤثری را بردارند.

واژگان کلیدی: بودجه، حق دسترسی به اطلاعات، اطلاعات بودجه، شفافیت بودجه.

مقدمه

از مهم‌ترین اقدامات و اولویت‌های اغلب دولت‌ها در جهت بهبود وضعیت حکمرانی و حسن زمامداری، ارتقاء شفافیت در بخش‌ها و موضوعات مختلف است. شفافیت مفهوم وسیعی است که در بخش‌های زیادی اعمال می‌گردد؛ مانند شفافیت سازمانی، شفافیت مالی و حسابداری، شفافیت اقدامات و مسئولیت‌های دولت، شفافیت اسنادی و غیره. (زندیه و سالار سروی، ۱۳۹۲، ص ۱۱۷)

شاخص شفافیت در بخش‌های مختلف جایگاه خود را دارد اما در سند بودجه به دلیل اینکه مهم‌ترین سند مالی کشور به شمار می‌رود و نقش مهمی را در زندگی هر شهروند، به‌خصوص افراد فقیر و کم‌درآمد ایفا می‌کند، اهمیت بیشتری پیدا می‌کند. فقدان شفافیت در بودجه سبب ریخت‌وپاش‌ها می‌شود، مردم را خارج از فرایند تصمیم‌گیری قرار می‌دهد و قانون‌گرایی و تأثیر فعالیت‌های مبارزه با فقر و فساد را کاهش می‌دهد. (Forstater, 2014, p 35)

«شفافیت بودجه عمومی به معنی عمل در دسترس قرار دادن محتوای مراحل مختلف فراگرد بودجه (تهیه و تنظیم، تصویب، اجرا، ارزیابی و نظارت) به‌صورت رایگان^۱ و قابل درک^۲، جامع^۳، به‌موقع^۴، تجمیع‌شده به‌صورت یکپارچه^۵ و دقیق^۶، ترجیحاً بر روی یک درگاه دولتی یا پایگاه داده‌ای که منحصراً برای این منظور طراحی شده است، می‌باشد.» (Cardoso and others, 2013, p 117)

بسیاری از دولت‌ها می‌توانند به‌سادگی و با صرف هزینه بسیار کم و از طریق در دسترس قرار دادن اطلاعات بودجه در پایگاه داده‌های خود، شفافیت بودجه‌ی خود را ارتقاء دهند. در اغلب کشورهای درحال توسعه، تعیین بودجه‌ی عمومی هنوز محرمانه تلقی می‌شود و این فرآیند به‌صورت انحصاری توسط قوه‌ی مجریه کنترل می‌گردد. (María Ríos and others, 2016, p 547)

در حال حاضر در کشور ایران، گسترش روزافزون رویکرد شهروند محوری در عرصه سیاست‌گذاری و حق آگاهی و بهره‌مندی شهروندان از اطلاعات دقیق و کافی، خصوصاً در زمینه‌ی بودجه، موجب تأثیرات مثبت بسیار سازنده در زمینه شفافیت بودجه و آغاز حرکت سراسری به سمت آن شده است.

نظر به جدید بودن مباحث شفافیت بودجه در ایران، مطالعه تطبیقی در این زمینه، می‌تواند به‌عنوان الگو و مدل در بهبود وضعیت حق دسترسی به اطلاعات بودجه، به ما کمک کند. از طرفی با توجه به توسعه آزادی بیان و آزادی اطلاعات در اتحادیه اروپا و به لحاظ تجربه‌ای که در نظر و عمل در مباحث شفافیت مالی و بودجه‌ای به دست آورده‌اند، این اتحادیه می‌تواند الگو و مدل مناسبی برای مطالعه تطبیقی در این تحقیق باشد.

با توجه به این مقدمه سؤال اصلی این پژوهش عبارت است از اینکه چه سازکارهایی برای تحقق حق دسترسی به اطلاعات بودجه در نظام حقوقی ایران و اتحادیه اروپا وجود دارد؟

فرضیه اولیه در پاسخ به سؤال مذکور این می‌باشد که انتشار لایحه اولیه بودجه، تغییراتی که در مجلس می‌یابد و نظرات شورای نگهبان در خصوص آن و درنهایت انتشار قانون بودجه و گزارش تفریح دیوان محاسبات، مهم‌ترین سازکارهای موجود در نظام حقوقی جمهوری اسلامی ایران است که حق دسترسی به اطلاعات بودجه را به‌صورت کامل محقق نکرده است. در اتحادیه اروپا، اکثر اطلاعات و مستندات در مورد پروسه بودجه‌بندی و اجرای آن به‌صورت آنلاین و شفاف در پایگاه داده مرکزی و پایگاه داده‌های ملی در دسترس قرار گرفته است. با این حال، نقطه دسترسی منحصر به فرد و اولیه‌ای وجود ندارد که تمام اسناد و داده‌های بودجه در آن متمرکز و یا به‌صورت استاندارد به آن وابسته باشند.

در زمینه‌ی حق دسترسی آزادانه به اطلاعات و اسناد دولتی، پژوهش‌هایی انجام شده است، اما بر اساس بررسی‌های انجام شده، تحقیق قابل توجهی، اعم از مقاله، پایان‌نامه و کتاب مشخصی، تحت عنوان سازکارهای حق دسترسی به اطلاعات بودجه مشاهده نشد.

نوآوری این تحقیق در آنجاست که با تبیین انواع سازکارهای حق دسترسی به اطلاعات بودجه، تلاش شده است در ابتدا این سازکارها شناسایی شوند و پیشنهادهایی برای جبران کاستی‌های آن ارائه گردد. با تکمیل این‌گونه سازکارها می‌توان عملکرد بودجه را

در معرض نظارت قرارداد و زمینه‌ی رشد و پویایی و جلوگیری از فساد را در نظام بودجه‌ریزی فراهم کرد.

مباحث ارائه‌شده در این تحقیق به دو بخش تقسیم شده است. ابتدا توضیح مختصری در رابطه با مفهوم «حق دسترسی به اطلاعات بودجه» ارائه می‌شود و در ادامه به سازکارهای اجرای این حق در نظام حقوقی ایران و اتحادیه اروپا، اشاره خواهد شد.

۱. حق دسترسی به اطلاعات بودجه

«حق دسترسی به اطلاعات»^۷ نتیجه و محصول آزادی اطلاعات^۸ و به تعبیری، آزادی اطلاعات چهارچوب‌بندی شده است. حق دسترسی به اطلاعات یعنی اینکه هر یک از اعضای جامعه بتواند تقاضای دسترسی به اطلاعاتی را داشته باشد که در یکی از مؤسسات عمومی نگهداری می‌شود و آن مؤسسه جز در موارد استثنایی و احصاء شده و مشخص، اطلاعات درخواستی را در اختیار متقاضی قرار دهد.» (انصاری، ۱۳۸۷، ص ۲۶)

سازمان آموزش علمی-فرهنگی ملل متحد دسترسی به اطلاعات یا حق بر اطلاعات را چنین تعریف کرده است: «حق همگان بر دسترسی به اطلاعاتی که در اختیار نهادهای عمومی است». معنای آزادی اطلاعات آن است که تمامی اطلاعات در اختیار دولت و نهادهای دولتی در اصل متعلق به عموم است و تنها به دلایل قانونی همچون حریم خصوصی یا امنیت می‌توان از افشاء آن خودداری کرد. (جم، ۱۳۸۹، ص ۷۰۵)

با توجه به مقدمات ذکر شده، تعریف مختار از حق دسترسی به اطلاعات در پژوهش حاضر، عبارت است از: حق دسترسی افراد و شهروندان به اطلاعات عمومی موجود در مؤسسات عمومی، جز در مواردی که قانون منع کرده است.

قانون‌گذار در بندهای «ج» و «د» ماده یک، قانون انتشار و دسترسی آزاد به اطلاعات مصوب ۱۳۸۸، در تعریف اطلاعات عمومی و مؤسسه عمومی چنین مقرر کرده است: «ج - اطلاعات عمومی: اطلاعات غیرشخصی نظیر ضوابط و آیین‌نامه‌ها، آمار و ارقام ملی و رسمی، اسناد و مکاتبات اداری که از مصادیق مستثنیات فصل چهارم این قانون نباشد.

د - مؤسسات عمومی: سازمان‌ها و نهادهای وابسته به حکومت به معنای عام کلمه شامل تمام ارکان و اجزاء آن که در مجموعه قوانین جمهوری اسلامی ایران آمده است.» در اتحادیه اروپا نیز حق شهروندان در دسترسی به اسناد تمام سازمان‌ها، ادارات و آژانس‌ها به رسمیت شناخته شده است. غالباً قواعد و قوانین مربوط به دسترسی به اطلاعات و اسناد در اتحادیه اروپا، شامل اسناد اداری است که به وسیله مقامات عمومی نگهداری می‌شوند که این اسناد و اطلاعات یا به وسیله مقامات عمومی ایجاد شده‌اند یا به وسیله آن‌ها دریافت گردیده‌اند. (Kranenborg and voermans, 2008, p 35) در این مقاله که در خصوص حق دسترسی به اطلاعات بودجه است، مقصود از این حق عبارت است از حق دسترسی به تمام داده‌ها، اسناد و مدارک بودجه‌ای که توسط مؤسسات دولتی مرتبط با بودجه، نگهداری می‌شود و روند تولید آن از مرحله تدوین بودجه آغاز و تا مرحله ارایه بودجه برای تصویب در پارلمان و انتشار گزارش‌های اجرای بودجه و سپس انتشار گزارش‌های نظارتی ادامه دارد. دسترسی به این اطلاعات صرف‌نظر از شکل ذخیره (صوت، تصویر، نوشته، علائم و نظایر آن) و تاریخ تولیدشان، مدنظر می‌باشد. همچنین ممکن است این اطلاعات به صورت خام یا پردازش شده^۹ در دسترس قرار بگیرند و مطابق مصالح عمومی و با تجویز قانونی در موارد خاصی محدود شده باشند. برای مثال لایحه بودجه و دستورالعمل‌های تهیه آن، مذاکرات نمایندگان در خصوص بررسی و تصویب بودجه، گزارش‌های نظارتی سازمان‌های مختلف در رابطه با اجرای بودجه و غیره، همگی مشمول عنوان «اطلاعات بودجه» هستند.

۲. سازکارهای حق دسترسی به اطلاعات بودجه

در فرهنگ لغات آمده که واژه سازکار یک ترکیب اضافی است و به معنی «آلت کار» می‌باشد. (دهخدا، ۱۳۷۳، ص ۱۱۶۹۱) با توجه به این معنی، منظور از «سازکارهای حق دسترسی به اطلاعات بودجه عبارت است از: کارهای عملی و شیوه‌های اتخاذ شده توسط مقامات مسئول، در جهت دسترسی داشتن به اطلاعات بودجه کشور.»

پیرامون دسترسی به اطلاعات بودجه، سازکارهای زیادی در ایران و اتحادیه اروپا پیش‌بینی شده است. اکثر این سازکارها، طیف قابل توجهی از اطلاعات بودجه را به صورت آنلاین و در پایگاه‌های داده جداگانه، در اختیار مخاطبین قرار می‌دهد. نکته حائز اهمیت این است که در منابع علمی هیچ دسته‌بندی‌ای از انواع سازکارهای حق دسترسی به اطلاعات بودجه در ایران و اتحادیه اروپا، ارائه نشده و مطالب این بخش حاصل بررسی و جست‌وجوی نگارندگان است. علاوه بر این نکته لازم به ذکر است که دسته‌بندی مطالب ارائه شده در بخش ایران با تأکید بر مراحل مختلف بودجه است و در بخش اتحادیه اروپا با تأکید بر درگاه‌های گوناگون ارائه‌دهنده اطلاعات بودجه می‌باشد. این تفاوت در دسته‌بندی مطالب به علت پراکندگی زیاد سازکارهای ارائه‌ی اطلاعات بودجه در ایران است و به نظر می‌رسد برای آشنایی بهتر با انواع اطلاعات در دسترس، این نوع دسته‌بندی مفیدتر واقع شود؛ در حالی که در اتحادیه اروپا عمده اطلاعات بودجه به تفکیک مراحل آن، در درگاه کمیسیون اتحادیه وجود دارد و نیازی به مراجعه به سایت‌های مختلف نمی‌باشد و تفاوت سازکارهای ارائه‌ی اطلاعات بودجه در اتحادیه اروپا به گوناگونی کیفیت ارائه‌ی این اطلاعات در پایگاه داده‌ها و درگاه‌های مختلف برمی‌گردد.

۲،۱. سازکارهای دسترسی به اطلاعات بودجه در ایران

سازکارهای دسترسی به اطلاعات بودجه در ایران با توجه به جدید بودن موضوعات مربوط به آن، هنوز انسجام کافی را ندارد و مراحل تکامل خود را طی می‌کند. با این حال در سال‌های اخیر قوانین خاصی در زمینه‌ی شفافیت و دسترسی به اطلاعات تصویب شده است و به صورت غیرمستقیم مستند حق دسترسی به اطلاعات بودجه نیز می‌باشد.

در ایران برخی از اطلاعات مقدماتی بودجه در مرحله‌ی تهیه و تصویب ایجاد می‌شود و برخی نیز که مربوط به عملکرد بودجه می‌باشد، در مراحل اجرا و نظارت بر بودجه توسط نهادهای مسئول تولید می‌شود. همچنین بعضی از این اطلاعات ممکن است در دسترس عموم قرار بگیرد و برخی اطلاعات دیگر در دسترس دستگاه‌ها و نهادهای خاص قرار داشته باشد. علاوه بر این نکته دسترسی به برخی از اطلاعات بودجه منوط

به اعلام دستگاه مربوطه است و برخی دیگر منوط به درخواست شهروندان و دستگاه‌ها. از این‌رو، سازوکارهای مربوط به دسترسی به اطلاعات بودجه را به تفکیک مراحل بودجه بررسی می‌کنیم.

۲.۱.۱. اطلاعات مربوط به تهیه و تنظیم بودجه

مهم‌ترین اطلاعات بودجه در این مرحله عبارت است از بخشنامه‌ی بودجه و پیوست‌های آن^{۱۰} و لایحه‌ی اولیه بودجه^{۱۱} که در پایگاه داده سازمان برنامه‌وبودجه کشور^{۱۲} و در قسمت طرح‌ها و لوایح سامانه قوانین مرکز پژوهش‌های مجلس^{۱۳} در دسترس همگان قرار گرفته است. همچنین لوایح و پیوست‌های بودجه سال‌های قبل نیز در کتابخانه مرکز اسناد، مدارک و انتشارات سازمان برنامه‌وبودجه کشور در دسترس است.^{۱۴} البته نکته‌ی حائز اهمیت این است که متأسفانه همه‌ی این لوایح به‌صورت آنلاین در دسترس نیست و نیاز به مراجعه‌ی حضوری به کتابخانه‌ی سازمان را دارد. لذا لازم است سازمان برنامه‌وبودجه به‌صورت آنلاین و به تفکیک سال، اطلاعات مربوط به بودجه هر سال را در اختیار عموم قرار دهد. البته لوایح بودجه چند سال اخیر را می‌توان در سایت‌های خبری یا برخی سایت‌های حقوقی (غیردولتی)^{۱۵} یافت.

۲.۱.۲. اطلاعات مربوط به تصویب بودجه

در مرحله تصویب بودجه که با تقدیم لایحه‌ی بودجه به مجلس و قرائت پیام بودجه توسط رئیس‌جمهور شروع می‌شود، معمولاً اطلاعات در دسترس عبارت‌اند از: پیام بودجه، گزارشات کمیسیون‌ها، پیشنهادات و مذاکرات علنی نمایندگان در رابطه با لایحه بودجه، نظرات شورای نگهبان، مصوبات مجمع تشخیص مصلحت نظام و در نهایت قانون بودجه.

الف: پیام بودجه

با توجه به اینکه تقدیم لایحه‌ی بودجه در مجلس به‌صورت علنی برگزار می‌شود، سخنان رئیس‌جمهور در هنگام تقدیم لایحه که مسامحتاً به «پیام بودجه» موسوم است، نیز به‌صورت کامل توسط رسانه‌ها پخش می‌شود.^{۱۶} همچنین می‌توان با یک جست‌وجوی ساده در پایگاه اطلاع‌رسانی ریاست جمهوری محتوای این پیام را دریافت

کرد.^{۱۷} البته در هیچ قانونی به این عنوان (پیام بودجه) و انتشار متن آن تصریح نشده است اما در مواد مختلف طرح یک فوریتی اصلاح قانون برنامه و بودجه^{۱۸} به این عنوان اشاره و احکامی نیز برای آن مقرر شده است، از جمله اینکه دولت موظف است متن پیام بودجه را به صورت کامل و هم‌زمان با تقدیم به قوه مقننه و حتی قبل از آن، از طریق رسانه‌های عمومی منتشر کند. (ر.ک. مواد ۱۳ و ۱۴ طرح)

ب: گزارشات کمیسیون‌ها و پیشنهادات و مذاکرات علنی نمایندگان

نمایندگان و کمیسیون‌های مجلس بحث‌های زیادی را به صورت مستمر بر روی لایحه بودجه انجام می‌دهند. گزارش‌های کمیسیون‌های تخصصی و تلفیق در رابطه با بررسی بودجه سالانه، توسط معاونت قوانین مجلس چاپ می‌شود و در اختیار نمایندگان قرار می‌گیرد.^{۱۹} علاوه بر آن گزارش کمیسیون تلفیق و پیشنهادات نمایندگان در بخش طرح‌ها و لوایح سامانه قوانین مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی در دسترس عموم قرار می‌گیرد.^{۲۰} در مورد مذاکرات مجلس شورای اسلامی اصل ۶۹ قانون اساسی مقرر می‌دارد که مذاکرات مجلس شورای اسلامی باید علنی باشد و گزارش کامل آن از طریق رادیو و روزنامه رسمی برای اطلاع عموم منتشر شود. مطابق این اصل مشروح مذاکرات نمایندگان در روزنامه رسمی کشور منتشر شده و از طریق پایگاه داده آن^{۲۱} نیز به تفکیک سال و روز در دسترس عموم است.

همچنین از بند چهار ماده ۱۸۶ آئین‌نامه داخلی مجلس شورای اسلامی استنباط می‌شود که رسیدگی به کلیات و تبصره‌ها و ردیف‌های بودجه به صورت علنی است.^{۲۲} بنابراین شهروندان می‌توانند از طریق رسانه‌ها، به صورت مستقیم پیگیر مذاکرات نمایندگان باشند. غیر از این موارد خلاصه‌ای از مذاکرات علنی نمایندگان در صحن مجلس نیز، توسط پایگاه ملی اطلاع‌رسانی قوانین و مقررات کشور منتشر می‌شود.^{۲۳}

برای آگاهی و دسترسی به اطلاعات بودجه از زمان تقدیم لایحه آن به مجلس تا بررسی کمیسیون‌ها و نمایندگان و شورای نگهبان و در نهایت تصویب آن، می‌توان به قسمت «وضعیت‌ها» در بخش «طرح‌ها و لوایح» سامانه قوانین مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی مراجعه کرد. این قسمت، به صورت دسته‌بندی شده و همراه با

تاریخ دقیق، سیر تصویب بودجه در مجلس را نشان می‌دهد و می‌توان از این طریق به گزارشات کمیسیون‌ها، گزارش مرکز پژوهش‌های مجلس، پیشنهادات نمایندگان، نظرات شورای نگهبان و مصوبات مجمع تشخیص مصلحت نظام، در رابطه با لایحه بودجه سالانه دسترسی پیدا کرد.

ج: نظرات شورای نگهبان و مصوبات مجمع تشخیص مصلحت نظام

بعد از بررسی لایحه بودجه توسط نمایندگان و تصویب آن، این مصوبه همانند سایر مصوبات مجلس، به استناد اصل ۹۴ قانون اساسی برای بررسی به شورای نگهبان ارسال می‌شود و شورا در خصوص آن بر اساس موازین شرع و قانون اساسی اظهارنظر می‌کند. متن نظرات شورای نگهبان در «سامانه جامع نظرات شورای نگهبان» قابل دسترس است. با یک جست‌وجوی ساده در این پایگاه داده می‌توان مطالب موردنظر را پیدا کرد.^{۲۴}

در صورت اصرار مجلس بر تصویب لایحه بودجه و عدم رفع مغایرت‌های اعلامی شورای نگهبان، برای تصمیم‌گیری نهایی مجمع تشخیص مصلحت نظام مستند به اصل ۱۱۲ قانون اساسی وارد عمل می‌شود. مجمع در نهایت با در نظر گرفتن مصالح و سیاست‌های کلی نظام، اقدام به تصمیم‌گیری می‌کند. کلیه مصوبات مجمع تشخیص در رابطه با بودجه در بخش طرح‌ها و لوایح سامانه قوانین مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی قرار می‌گیرد.^{۲۵}

د: قانون بودجه

لایحه بودجه پس از تصویب نهایی توسط مجلس شورای اسلامی تبدیل به قانون بودجه می‌شود. متن این قانون و پیوست‌های آن در پایگاه داده سازمان برنامه و بودجه،^{۲۶} سامانه ملی قوانین و مقررات، سامانه قوانین مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی^{۲۷} و سامانه روزنامه رسمی کشور در دسترس است.

۲،۱،۳. اطلاعات مربوط به اجرای بودجه

با توجه به سازکارهای بین‌المللی، در این مرحله لازم است گزارشات ماهانه یا سه‌ماهه، میان سال و سالانه در رابطه با عملکرد بودجه منتشر شود. در ایران هنوز سازکار واحد و

مشخصی برای انتشار این گزارشات وجود ندارد. در ماده ۳۷ قانون برنامه‌بودجه مقرر شده است که سازمان برنامه‌بودجه موظف است با توجه به شرحی که در بندهای یک تا سه ماده مذکور آمده است گزارش‌های مربوط به پیشرفت عملیات عمرانی و بودجه کل کشور را به نخست‌وزیر تسلیم نماید. در این ماده هیچ اشاره‌ای به انتشار عمومی این گزارش‌ها نشده است.^{۲۸}

در راستای تحقق شفافیت مالی و ارائه آمار و اطلاعات به‌موقع و رسمی، وزارت امور اقتصادی و دارایی اقدام به راه‌اندازی دو سامانه کرده است که عبارت‌اند از: بانک داده‌های اقتصادی و مالی و سامانه گزارش پرداخت‌های خزانه‌داری کل کشور.

الف: بانک داده‌های اقتصادی و مالی^{۲۹}

بانک داده‌های اقتصادی و مالی با تأکید بر حوزه عملکرد وزارت امور اقتصادی و دارایی طراحی و راه‌اندازی شده است و بر این اساس به ارائه آمار و اطلاعات در بخش‌های بازار سرمایه، خصوصی‌سازی، سرمایه‌گذاری خارجی، مالیات، گمرک و خزانه‌داری با تواتر سالانه، فصلی، ماهانه و روزانه می‌پردازد. از دیگر ویژگی‌های بانک داده‌های اقتصادی و مالی ارائه آمار و اطلاعات در حوزه عملکرد وزارت متبوع در سطح استانی و با تواتر فصلی و سالانه است. همچنین با توجه به جایگاه وزارت امور اقتصادی و دارایی در برنامه‌ریزی و اجرای سیاست‌های کلان اقتصادی کشور، بانک مذکور در حوزه‌های حساب‌های ملی، بازار کار، شاخص‌های توزیع درآمد، بخش‌های صنعت و کشاورزی به ارائه آمار و اطلاعات می‌پردازد.

نحوه‌ی ارائه‌ی داده‌ها: جهت سهولت دسترسی، شاخص‌ها دارای گروه‌بندی و سلسله‌مراتب با ساختار درختی می‌باشند و علاوه بر آن، امکان جستجوی نام شاخص نیز فراهم شده است. کاربر پس از انتخاب دامنه (ملی - استانی)، تواتر (سالانه - فصلی - ماهانه - روزانه)، بازه زمانی و شاخص‌های موردنیاز خود^{۳۰}، داده‌ها را مشاهده خواهد کرد و در داده‌های دریافت شده نیز امکان جستجو بر اساس مقدار یا عنوان شاخص وجود دارد. علاوه بر این موارد، کاربر در صورت نیاز می‌تواند فایل داده‌های موردنظر خود را با فرمت «Excel» دریافت کند.

ب: سامانه گزارش پرداخت‌های خزانه‌داری کل کشور^{۳۱}

این سامانه از اردیبهشت سال ۱۳۹۷ بر اساس دستور شماره ۱۲۹۵۶۰ رئیس‌جمهور در خصوص تکريم حقوق شهروندی و ابلاغ ضوابط اجرایی بودجه ۱۳۹۷ شروع به کار کرد. بر این اساس همه پرداخت‌های مرتبط با هزینه‌های عمومی دولت از تاریخ ایجاد این سامانه، در اختیار عموم مردم قرار گرفته است و آن‌ها می‌توانند در جریان جزئیات پرداخت‌های دولت از محل بودجه عمومی کشور قرار گیرند.^{۳۲} جزئیاتی که در این سامانه در دسترس است عبارت‌اند از: نوع پرداخت، تاریخ پرداخت، نام دستگاه اجرایی، شماره پرداخت، شماره تراکنش و مبلغ پرداخت شده توسط خزانه داری کل کشور.

البته با توجه با جدید بودن این سامانه، هنوز اطلاعات مربوط به قبل از سال ۱۳۹۷ در دسترس قرار نگرفته است.

یکی از انتقادهای جدی که به سامانه مذکور وارد می‌باشد این است که در قسمت «نوع پرداخت» این سامانه، مخاطبین با عبارت «سایر هزینه‌های اجتناب‌ناپذیر» روبه‌رو می‌شوند، در حالی که بایستی ارقام پرداختی به شکل همه‌فهم‌تر، دقیق‌تر و با جزئیات بیشتر منتشر شود و نباید به عناوین کلی‌ای مانند عبارت فوق اکتفا کرد. متأسفانه در سامانه خزانه‌داری چنین رویکردی دیده نمی‌شود و به نظر می‌رسد باید در راستای شفاف شدن عملکرد این سامانه، تغییر اساسی ایجاد شود.

ج: سامانه‌های عملکرد بودجه

در راستای تحقق ماده ۳۵ قانون برنامه‌بودجه کشور^{۳۳} و بر اساس بخشنامه شماره ۶۲۳۳۴ مورخ ۱۳۹۲/۷/۱۷ معاونت برنامه‌ریزی و نظارت راهبردی رئیس‌جمهور^{۳۴} با موضوع تهیه عملکرد بودجه، سازمان برنامه‌بودجه، سامانه‌هایی را در راستای نظارت بر عملکرد بودجه راه‌اندازی کرده است. در بند (۶) ماده (۳) این بخشنامه آمده است که سامانه‌های مذکور باید امکان دریافت و انتشار اطلاعات در بازه‌های زمانی مختلف «از جمله ماهانه، سه‌ماهه، شش‌ماهه و سالانه» حسب مورد فراهم نمایند. همچنین در بند هشت ماده سه این بخشنامه تصریح شده است که باید گزارش‌های عملکرد بودجه سالانه به شرحی که در این بند آمده است برای اطلاع مقامات مسئول، صاحب‌نظران و

مردم، تهیه و منتشر شود. برخی از این گزارش‌ها عبارت‌اند از: گزارش عملکرد سالانه قانون بودجه، گزارش‌های نظارتی و ارزشیابی سالانه به تفکیک عملکرد اعتبارات هزینه‌ای و تملک دارایی‌های سرمایه‌ای هر دستگاه، گزارش‌های تحلیلی سه‌ماهه در خصوص تحقق منابع بودجه عمومی دولت، گزارش عملکرد شش‌ماهه احکام بودجه و ...

همچنین شورای اقتصاد در مصوبات جداگانه‌ای، جزئیات برنامه‌های عملیاتی برای اجرای اقتصاد مقاومتی در دستگاه‌های اجرایی کشور را منتشر کرد که در قسمتی از این مصوبات به تسهیل دسترسی مردم و رسانه‌ها به اطلاعات عملکرد بودجه دستگاه‌ها تأکید شده است.^{۳۵} در پایگاه داده سازمان برنامه و بودجه در راستای انتشار عملکرد احکام بودجه آمده است که «گزارش عملکرد تبصره‌های قانون بودجه سال‌های ۱۳۹۶ و شش‌ماهه اول سال ۱۳۹۷ کل کشور بر اساس اطلاعات دریافتی از دستگاه‌ها توسط این سازمان تهیه و به هیئت‌وزیران و همچنین کمیسیون‌های ذی‌ربط مجلس شورای اسلامی ارائه خواهد شد.»^{۳۶}

علی‌رغم تأکیدات بسیار زیاد، متأسفانه شهروندان دسترسی کاملی به این‌گونه گزارشات ندارند و نهایتاً این گزارشات به دست خود دولت و کمیسیون‌های مجلس می‌رسد. لذا نیاز است برای آگاهی عموم، این گزارشات در پایگاه داده سازمان برنامه و بودجه، به تفکیک مؤسسات مربوطه، در اختیار علاقه‌مندان قرار گیرد.

در ماده ۱۱۵ طرح یک‌فوریتی اصلاح قانون برنامه و بودجه تصریح شده است که دولت مکلف است گزارش‌های نظارتی ماهانه، سه‌ماهه، شش‌ماهه و سالانه را به شرحی که در این ماده آمده است، به‌طور منظم تهیه و منتشر کند. به نظر می‌رسد تصویب این طرح گام خوبی برای دسترسی به این گزارشات خواهد بود.

۲.۱.۴. اطلاعات مربوط به نظارت بر بودجه

از آنجایی که سیاست‌های مالی دولت عمدتاً از طریق بودجه سالانه اعمال می‌گردد، در فرآیند بودجه مرحله نظارت بر اجرای بودجه از جایگاه خاصی برخوردار است، زیرا نتایج این اقدامات منجر به ارائه‌ی گزارش‌هایی در رابطه با عملکرد سالانه بودجه کل کشور می‌گردد. این گزارش‌ها عملکرد مدیران را در قبال وجوه دریافتی و هزینه‌های

انجام شده، با توجه به برنامه‌های پیش‌بینی شده نمایش می‌دهد و در مقایسه با بودجه مصوب، گویای حدود توانایی‌ها و ضعف‌های قوه مجریه در رابطه با متغیرهای کلان اقتصادی جامعه است و به آن‌ها کمک می‌کند تا در سیاست‌گذاری‌های آینده و تخصیص منابع با آگاهی کافی عمل کنند.

طبق اصل ۵۵ قانون اساسی، هیچ هزینه‌ای نباید از اعتبارات مصوب تجاوز کند و هر وجهی باید در محل خود به مصرف برسد. اطلاعات مربوط به اجرای این اصل از طریق گزارش‌های مالی دستگاه‌های اجرایی، صورتحساب عملکرد سالانه بودجه کل کشور و نهایتاً گزارش تفریغ بودجه ارائه می‌گردد. از بین این گزارش‌ها، در قانون فقط به انتشار عمومی گزارش تفریغ بودجه تصریح شده است و بقیه گزارش‌ها در اختیار نهادهای حکومتی باقی می‌ماند، در صورتی که مسئولین دستگاه‌های اجرایی به‌طور مستقیم یا غیرمستقیم به‌عنوان وکیل مردم عمل می‌کنند و باید در قبال مصرف بهینه منابع بودجه به مردم پاسخگو باشند؛ بنابراین بر مبنای مسئولیت پاسخگویی مسئولین، همان‌گونه که طبق اصل ۵۵ قانون اساسی، گزارش تفریغ بودجه باید در دسترس عموم گذاشته شود، سایر گزارش‌های مالی و صورتحساب عملکرد بودجه نیز باید برای عموم منتشر شود. انتشار این اطلاعات می‌تواند به ایجاد شفافیت و افزایش اعتماد عمومی کمک کند.

الف: گزارش‌های مالی

منظور از گزارش‌های مالی در این بخش عبارت است از گزارشگری مالی بخش دولتی که بودجه نقش اساسی در آن دارد. گزارش‌های مالی باید نمایشی کلی، جامع، مربوط و اتکاپذیر از وضعیت و عملکرد مالی دولت ارائه دهد. همچنین مطابق استانداردهای بین‌المللی این گزارش‌ها باید به‌صورت متناوب، منظم و به‌موقع منتشر شود. (مکرمی، ۱۳۹۴، ص ۹۸)

طبق تحقیقی که انجام شده است متأسفانه گزارشگری مالی دولت جمهوری اسلامی ایران از قابلیت‌های لازم برای ادای مسئولیت پاسخگویی در زمینه انعکاس درآمد و هزینه‌های واقعی سالانه، میزان انحراف از بودجه و توجیه آن و انعکاس وضعیت و نتایج عملیات مالی، برخوردار نیست. (باباجانی، ۱۳۹۲، ص ۲۳۸)

بنابراین لازم است دستگاه‌های اجرائی که به نحوی از بودجه سالانه استفاده می‌کنند، گزارش‌های مالی خود را مطابق استانداردهای بیان‌شده تهیه کرده و در دسترس رسانه‌های عمومی، سازمان‌های مردم‌نهاد، مراکز پژوهشی و عموم مردم قرار دهند.

ب: صورت‌حساب عملکرد سالانه بودجه کل کشور

صورت‌حساب عملکرد سالانه بودجه کل کشور در واقع صورت‌حساب مقایسه هزینه‌های واقعی و هزینه‌های پیش‌بینی‌شده (اعتبارات) از یک سو و مقایسه درآمدهای واقعی و درآمدهای پیش‌بینی‌شده از سوی دیگر می‌باشد. صورت‌حساب عملکرد ضمن مقایسه ارقام واقعی با ارقام پیش‌بینی‌شده، امکان تجزیه و تحلیل عملکرد بودجه را فراهم نموده و علاوه بر آن اطلاعات مفید و معتبری از درآمدهای وصولی و هزینه‌های واقعی انجام‌یافته یک سال مالی را جمع‌آوری و طبقه‌بندی و جهت تصمیم‌گیری و برنامه‌ریزی‌های آتی در اختیار مراجع ذی‌ربط قرار می‌دهد. (اقوامی و باباجانی، ۱۳۶۷، ص ۴۹۵)

باوجود تعریف فوق تعریف دیگری وجود دارد که در صدر ماده یک آئین‌نامه اجرائی ماده ۱۰ قانون تفریح بودجه سال‌های پس از انقلاب اسلامی مصوب ۱۳۶۶، آمده است و از لحاظ استنادی از قوت بیشتری نسبت به تعریف قبل برخوردار می‌باشد. بر اساس این ماده «صورت‌حساب عملکرد سالانه بودجه کل کشور صورت‌حسابی است که ارقام مربوط به کلیه درآمدهای قطعی وصول‌شده و هزینه‌های قطعی و غیرقطعی انجام‌یافته را بر طبق عناوین و تقسیمات مندرج در قانون بودجه سال مربوط و اصلاحات قانونی آن به نحوی نشان دهد که امکان مقایسه ارقام پیش‌بینی‌شده با عملکرد واقعی فراهم آید.»^{۳۷} بر اساس مفاد ماده ۱۰۳ قانون محاسبات عمومی کشور، وزارت امور اقتصادی و دارایی مکلف است صورت‌حساب عملکرد هر سال مالی را حداکثر تا پایان آذرماه سال بعد طبق تقسیمات و عناوین درآمد و سایر منابع تأمین اعتبار و اعتبارات مندرج در قانون بودجه‌ی سال مربوط تهیه و همراه با صورت گردش نقدی خزانه، به‌طور هم‌زمان یک نسخه به دیوان محاسبات کشور و یک نسخه به هیئت‌وزیران تسلیم نماید.

ارقام صورت‌حساب عملکرد بودجه هر سال از اطلاعات عملکرد بودجه هر یک از دستگاه‌های اجرائی که به نحوی از انحاء از بودجه سالانه کل کشور استفاده می‌کنند،

تهیه می‌شود. این اطلاعات پس از انجام بررسی‌های لازم از صورت‌حساب‌ها و صورت‌های مالی وزارتخانه‌ها، مؤسسات دولتی، مؤسسات و نهادهای عمومی غیردولتی، شرکت‌های دولتی، بانک‌ها و مؤسسات انتفاعی وابسته به دولت استخراج و مطابق عناوین و طبقه‌بندی‌های اقلام قانون بودجه کل کشور در صورت‌حساب عملکرد بودجه سال مربوط منظور می‌شود.^{۳۸}

دستگاه‌های اجرایی که به نحوی از انحاء از بودجه سالانه کل کشور استفاده می‌کنند، مکلف‌اند به شرحی که در مواد (۹۵، ۹۶، ۹۸، ۹۹ و ۱۰۰) قانون محاسبات عمومی کشور آمده است، نسبت به تهیه و تنظیم و ارائه صورت‌حساب‌های خود به دیوان محاسبات یا وزارت امور اقتصادی و دارایی و یا هر دو اقدام نمایند. متأسفانه این صورت‌حساب که زیربنای تهیه گزارش تفریغ بودجه می‌باشد و در اختیار نهادهای مربوطه است، در هیچ کجا تصریح نشده است که می‌تواند به صورت عمومی منتشر شود.

ج: گزارش تفریغ بودجه

از تفریغ بودجه تعریف قانونی نشده است. در فرهنگ‌های فارسی عمید و معین، تفریغ به معنای فارغ ساختن، پرداخته کردن، آماده کردن و خالی کردن ظرف آمده و در لغت‌نامه‌ی دهخدا تفریغ حساب، به‌عنوان واریز کردن حساب و فارغ شدن از آن معنی شده است که در عمل نیز تفریغ بودجه چنین کاربردی دارد. (الماسی و اشرف پور، ۱۳۹۲، ص ۱۱۸)

بر اساس آنچه در پایگاه داده دیوان محاسبات کشور آمده است، تفریغ بودجه به فرآیند تسویه بودجه از طریق تطبیق اطلاعات صورت‌حساب عملکرد تهیه‌شده توسط وزارت امور اقتصادی و دارایی با اطلاعات تهیه‌شده توسط دیوان محاسبات کشور و تجزیه و تحلیل نتایج حاصل از آن اطلاق می‌گردد؛ بنابراین تعریف، گزارش تفریغ بودجه به صورت عملیاتی عبارت است از «گزارش یافته‌های ناشی از فرآیند تسویه بودجه و نظرات دیوان محاسبات کشور در خصوص اجرای بودجه».^{۳۹}

مطابق ماده ۱۰۴ قانون محاسبات عمومی کشور، دیوان محاسبات مکلف به تهیه‌ی گزارش تفریغ بودجه است.^{۴۰} مراحل تهیه گزارش تفریغ بودجه به این نحو است که در

ابتدا سازمان‌ها و دستگاه‌هایی که در بودجه ردیفی دارند، موظفاند صورتحساب‌های ماهانه و نهایی خود را در مهلت‌های مقرر در قوانین تهیه‌کرده و نسخه‌های آن را برای وزارت امور اقتصادی و دارایی و دیوان محاسبات کشور بفرستند. علاوه بر آن، صورتحساب عملکرد سالانه بودجه کل کشور نیز که توسط وزارت امور اقتصادی و دارایی تهیه‌شده به دیوان محاسبات کشور ارائه می‌شود. معاونت فنی و اداری دیوان محاسبات که متشکل از حساب‌رسان قانونی و خارجی است، با بررسی‌های لازم و تطبیق ارقام صورتحساب عملکرد بودجه‌ی کل کشور با ارقام قانون بودجه‌ی کل کشور و رسیدگی‌هایی که از عملکرد مالی دستگاه‌های ذی‌ربط ضمن سال به عمل آورده است، گزارش تفریغ بودجه‌ی کل کشور را تهیه می‌کند. پس از تصویب این گزارش در هیئت عمومی دیوان محاسبات کشور، ریاست دیوان محاسبات آن را به مجلس شورای اسلامی تقدیم می‌کند؛ سپس گزارش تفریغ بودجه از طریق «کمیسیون دیوان محاسبات و بودجه و امور مالی مجلس شورای اسلامی» در جلسه‌های علنی مجلس شورای اسلامی مطرح می‌شود. پس از تصویب قانون تفریغ بودجه، مخبر کمیسیون دیوان محاسبات آن را قرائت می‌کند و در روزنامه‌ی رسمی، به چاپ می‌رسد. (نیکوکار و دیگران، ۱۳۹۵، ص ۳۵۵)

همان‌طور که قبلاً نیز اشاره شد بر اساس اصل ۵۵ قانون اساسی، گزارش تفریغ بودجه باید در دسترس عموم قرار گیرد. لذا در دسترس قرار دادن این گزارش یکی از مهم‌ترین سازکارهای حق دسترسی به اطلاعات بودجه می‌باشد که صراحتاً در قانون به آن اشاره شده است.

باوجود همه این‌ها یک ایراد اساسی بر گزارش تفریغ بودجه در کشورمان این است که معمولاً گزارش تفریغ در یک سطح بسیار حجیم تهیه و تقدیم مجلس می‌شود که از این گزارش فقط بخشی از آن خوانده می‌شود و چون حاوی اطلاعات تخصصی است نیازمند این است که به شکلی ارائه شود که برای نمایندگان و عموم مردم قابل‌فهم باشد. (شمسی، ۱۳۸۰، ص ۱۶۱)

همچنین برای پردازش ارقام موجود در آن، حداقل باید به صورت فرمت‌هایی مانند: «CSV, XLS»^{۴۱} ارائه شود، اما تاکنون این گزارشات با فرمت «PDF» منتشر شده است.

گزارشات تفریغ بودجه معمولاً در پایگاه داده دیوان محاسبات قرار می‌گیرد اما متأسفانه شامل همه‌ی سال‌ها نمی‌شود.^{۴۲}

یکی از کارهای خوبی که در زمینه‌ی گزارشات تفریغ بودجه در سال‌های اخیر^{۴۳} صورت گرفته است، ارائه‌ی اینفوگرافی تفریغ بودجه توسط دیوان محاسبات کشور می‌باشد که زمینه‌ی فهمیدن و ساده‌سازی اطلاعات موجود در این گزارشات را برای استفاده‌کنندگان فراهم کرده است.^{۴۴}

۲.۱.۵. سامانه انتشار و دسترسی آزاد به اطلاعات^{۴۵}

سامانه انتشار و دسترسی آزاد به اطلاعات در راستای اجرای قانون انتشار و دسترسی آزاد به اطلاعات، در تیرماه سال ۱۳۹۶ بعد از یک دوره آزمایشی ۴۵ روزه فعالیت خود را به‌طور رسمی آغاز کرد.

هر مؤسسه عمومی، خصوصی و یا خصوصی ارائه‌دهنده خدمات عمومی به شرحی که در بند (چ)، (ح) و (خ) ماده یک آئین‌نامه اجرایی قانون انتشار و دسترسی آزاد مصوب ۱۳۹۳ آمده است؛ مشمول این سامانه می‌شوند و شهروندان حق دارند از آن‌ها از طریق این سامانه درخواست اطلاعات نموده و پاسخ را دریافت کنند.^{۴۶} هم‌اکنون بسیاری از مؤسسات^{۴۷} به این سامانه ملحق شده‌اند که فهرستی از آن‌ها از طریق سامانه قابل مشاهده است.

بر اساس ماده دو قانون انتشار و دسترسی آزاد به اطلاعات، «هر شخص ایرانی حق دسترسی به اطلاعات عمومی را دارد، مگر آن‌که قانون منع کرده باشد.»

همچنین بر اساس بند (ج) ماده یک قانون یادشده، منظور از اطلاعات عمومی در قانون عبارت است از «اطلاعات غیرشخصی نظیر ضوابط و آیین‌نامه‌ها، آمار و ارقام ملی و رسمی، اسناد و مکاتبات اداری که از مصادیق مستثنیات فصل چهارم این قانون نباشد.» نکته‌ی مهم در اینجا این است که در بند مذکور برخی مصادیق اطلاعات عمومی ذکر شده است و مثال‌های یادشده در این بند حصری نبوده و صرفاً به‌عنوان نمونه

بیان شده‌اند. (ویژه و طاهری، ۱۳۹۰، ص ۲۵۸) بنابراین می‌توان این برداشت را کرد که گزارش‌ها، صورت‌حساب‌ها و موارد دیگری که مربوط به بودجه می‌شود، جزء اطلاعات عمومی است که در قانون صراحتاً به آن اشاره نشده است.

الف: استثنائات حق دسترسی به اطلاعات

بر اساس تبصره ماده نه «۹» آئین‌نامه اجرایی قانون انتشار و دسترسی آزاد به اطلاعات، مؤسسات مشمول این قانون حق انتشار یا ارائه اطلاعات مربوط به حریم خصوصی و سایر موارد منع شده در قانون را ندارند مگر در مواردی که قوانین و مقررات، انتشار یا ارائه آن‌ها را الزامی اعلام کرده باشد.

فصل چهارم قانون انتشار و دسترسی آزاد به اطلاعات به استثنائات دسترسی به اطلاعات و موارد منع شده اختصاص یافته است. این موارد عبارت‌اند از: اسرار دولتی، حریم خصوصی، حمایت از سلامتی و اطلاعات تجاری و سایر موارد دیگر مانند امنیت و آسایش عمومی؛ پیشگیری از جرائم یا کشف آن‌ها، بازداشت یا تعقیب مجرمان؛ میزبانی مالیات یا عوارض قانونی یا وصول آن‌ها؛ اعمال نظارت بر مهاجرت به کشور. همه‌ی این موارد در رابطه با دسترسی به اطلاعات بودجه نیز تسری دارد؛ بنابراین اگر شهروندان خواستار این باشند که به گزارشات، صورت‌حساب‌ها و ارقام اختصاص داده شده در بودجه که به‌نوعی مربوط به موارد منع شده‌ی قانونی از قبیل اسرار دولتی، امنیت ملی و غیره می‌شود، دسترسی داشته باشند، معمولاً با بن‌بست روبه‌رو می‌شوند و از دسترسی به این‌گونه اطلاعات جلوگیری به عمل می‌آید.

نکته‌ی دیگری که در این رابطه حائز اهمیت می‌باشد این است که حدود و ملاک این موارد استثناء باید به‌وسیله‌ی دستورالعمل‌ها و قوانینی مشخص شود تا به این وسیله از تفاسیر نا به‌جا و محدودیت‌های سلیقه‌ای، جلوگیری به عمل آید.

ب: آئین دسترسی به اطلاعات و ثبت درخواست

بر اساس ماده هشت قانون انتشار و دسترسی آزاد به اطلاعات، مؤسسه عمومی یا خصوصی، باید به درخواست دسترسی به اطلاعات در سریع‌ترین زمان ممکن پاسخ

دهد و در هر صورت مدت زمان پاسخ نمی‌تواند حداکثر بیش از ده روز از زمان دریافت درخواست باشد.

در راستای اجرای این ماده آئین‌نامه‌ی خاصی توسط هیئت‌وزیران در تاریخ ۱۳۹۴/۰۶/۲۲ تصویب شده است که به صورت مشروح نحوه‌ی دسترسی به اطلاعات را بیان کرده است.

آنچه از مواد قانونی و تعاریف ارائه شده در رابطه با مفهوم اطلاعات عمومی و مؤسسات مشمول این سامانه برداشت می‌شود این است که مردم و نهادها می‌توانند مطابق قانون از طریق سامانه انتشار و دسترسی آزاد به اطلاعات، به اطلاعاتی از بودجه که هنوز توسط نهادهای مربوطه در دسترس قرار نگرفته است، دسترسی داشته باشند. این اطلاعات شامل صورتحساب‌های مالی، اسناد و مدارک مربوط و گزارش‌هایی از بودجه است که توسط نهادهایی مانند سازمان برنامه‌وبودجه، وزارت امور اقتصادی و دارایی و دیوان محاسبات^{۴۸} نگهداری می‌شود.

البته متأسفانه در این سامانه این اطلاعات در دسترس قرار نگرفته است. آنچه ایدئال است این است که انتشار اطلاعاتی از بودجه که توسط نهادهای مسئول نگهداری می‌شود و هنوز منتشر نشده است،^{۴۹} نباید منوط به درخواست متقاضیان باشد، بلکه آن‌ها باید خودشان به صورت خودکار این اطلاعات را بدون دریافت هیچ هزینه‌ای در اختیار عموم قرار دهند.

۲،۲. سازوکارهای دسترسی به اطلاعات بودجه در اتحادیه اروپا

از آنجایی که تصمیمات اتحادیه اروپا بر میلیون‌ها نفر از شهروندان اروپایی تأثیر می‌گذارد، اطلاعات آن‌ها باید تا حد ممکن به صورت آشکارا در دسترس باشد. اطلاعات بودجه نیز از این امر مستثنا نیست و در طی سالیان تلاش شده است که این اطلاعات به صورت همه‌جانبه و مطابق یک نظم منطقی در دسترس شهروندان و علاقه‌مندان قرار گیرد.

کمیسیون اتحادیه اروپا مسئولیت فراگیر و همه‌جانبه‌ای را در بودجه اتحادیه دارد. بر این اساس هر ساله، حساب‌های سالانه را که شامل حساب‌های تمام نهادها و ارگان‌ها و

اکثر سازمان‌های اتحادیه اروپا است، منتشر می‌کند. پس از کمیسیون، دیوان محاسبات اتحادیه اروپا به این حساب‌ها رسیدگی می‌کند. در پایان هر سال مالی نیز، پارلمان اروپا باید تصویب کند که چگونه بودجه توسط کمیسیون خرج شده است. این مرحله با عنوان مرحله‌ی ایفاء^{۵۰} شناخته می‌شود. (European Commission, 2015, p 18)

مطابق بند یک ماده ۳۴ مقررات مالی^{۵۱} حساب‌های مربوط به بودجه اتحادیه اروپا باید مطابق با اصل شفافیت بودجه ارائه شوند؛ بنابراین طبق این قانون اکثر اطلاعات و مستندات در مورد بودجه به صورت آنلاین و شفاف در دسترس قرار گرفته است. با این حال، نقطه دسترسی منحصربه‌فرد و اولیه‌ای وجود ندارد که تمام اسناد و داده‌های بودجه در آن متمرکز و یا به صورت استاندارد به آن وابسته باشند و این یکی از ایرادات سازکارهای اتحادیه اروپا در رابطه با دسترسی به اطلاعات بودجه است.^{۵۲} علاوه بر مواد مقررات مالی، حق دسترسی به اسناد «حتی اطلاعات دیجیتالی آن» در ماده ۱۵ معاهده‌ی عملکرد اتحادیه اروپا^{۵۳} نیز گنجانده شده است و به طور خاص، بر حق عمومی افراد در رابطه با پیگیری و مشارکت در تصمیم‌گیری‌های اتحادیه اروپا تأکید می‌کند.

ماده ۱۵ این معاهده مقرر می‌دارد:

«به منظور تقویت شیوه حکمرانی خوب و اطمینان از مشارکت جامعه‌ی مدنی، نهادهای اتحادیه، گروه‌ها، ادارات و آژانس‌ها تا حد ممکن باید وظایف خود را به صورت شفاف انجام دهند. جلسات پارلمان اروپا و نیز شورا در هنگام تصویب و رأی دادن به پیش‌نویس قانون باید در صحن عمومی برگزار گردد. هر نهاد، گروه، اداره یا آژانس باید تضمین کند که اقداماتش شفاف بوده و باید در رویه‌ی مخصوص خود، جزئیات قوانین خاص را بر اساس دسترسی به اسناد آن تشریح نماید. شورا و پارلمان اروپا باید انتشار اسناد مربوط به اقدامات و فرآیندهای قانونی را تضمین نماید.»

همچنین در ماده ۴۲ منشور اروپایی حقوق بنیادین^{۵۴} در رابطه به حق دسترسی به اسناد دولتی چنین آمده است:

«هر شهروند اتحادیه و هر فردی که به صورت طبیعی یا قانونی اقامت دارد یا دارای یک شغل ثبت شده در کشورهای عضو است، حق دسترسی به اسناد نهادها، گروه‌ها، ادارات و آژانس‌های اتحادیه و حتی اطلاعات دیجیتالی^{۵۵} آن‌ها را دارا است.»

با توجه به این قوانین و مقررات، همه‌ی نهادها و مؤسسات اتحادیه اروپا باید اطلاعات خود را در دسترس عموم افراد قرار بدهند و اطلاعات بودجه اتحادیه اروپا نیز از این امر مستثنی نمی‌باشد.

با توجه به این مقدمه در زمینه دسترسی به اطلاعات بودجه اتحادیه اروپا، سه نهاد مهم وجود دارد که عبارت‌اند از کمیسیون، پارلمان و دیوان محاسبات اتحادیه اروپا. علاوه بر این نهادها، سایت‌هایی در زمینه‌ی دسترسی به اطلاعات اتحادیه اروپا وجود دارد که در ادامه به آن‌ها اشاره خواهد شد.

۲.۲.۱. درگاه شفافیت کمیسیون

درگاه شفافیت که توسط کمیسیون اتحادیه اروپا در سال ۲۰۱۲ تنظیم شده است، دسترسی به ابزارهایی را برای بررسی موارد زیر فراهم می‌کند:^{۵۶}

۱. چگونه در اتحادیه اروپا تصمیم‌گیری می‌شود؟
۲. چه کسی در تصمیم‌گیری شرکت می‌کند؟
۳. مذاکرات و رایزنی‌های عمومی به چه صورت است؟
۴. چه کسی از بودجه اتحادیه اروپا تأمین می‌شود؟
۵. چه مدارکی در روند پیش‌نویس و تصویب قوانین نگهداری یا تولید می‌شود؟

کمیسیون اتحادیه اروپا برای دسترسی به اطلاعات کسانی که از بودجه اتحادیه اروپا تأمین می‌شوند، سیستم شفافیت مالی را در درگاه خود قرار داد. همچنین برای دسترسی به دیگر اطلاعات بودجه، قسمت مخصوصی را طراحی کرده است و می‌توان به راحتی به اطلاعاتی که در مراحل مختلف بودجه تولید می‌شود دسترسی پیدا کرد.

غیر از موارد فوق قسمت مخصوصی با موضوع آزادی اطلاعات طراحی شده است تا شهروندان بتوانند در صورت درخواست، به اطلاعات دیگری غیر از آنچه منتشر شده است، دسترسی داشته باشند.

فهرستی از انواع اسناد و پایگاه‌هایی که می‌توان به اطلاعات آن‌ها دسترسی داشت یا درخواست کرد در پایگاه داده کمیسیون به تفکیک قرار داده شده است.

الف: سیستم شفافیت مالی^{۵۷}

بر اساس بند سه ماده ۱۵ معاهده عملکرد اتحادیه اروپا، «هر شهروند اتحادیه و هر شخص یا اشخاص حقوقی یا قانونی ساکن یا دارای دفتر ثبت در یکی کشورهای عضو، طبق اصول و شرایطی که باید مطابق با این پاراگراف تعریف شود، حق دسترسی به اسناد مؤسسات، سازمان‌ها، دفاتر و سازمان‌های اتحادیه را دارند.»

برای پیاده‌سازی این اصل شفافیت، تعهدات خاصی در اسناد قانونی به هم پیوسته‌ای به نام «مقررات مالی»^{۵۸} مشخص شده است. این مقررات مالی، تعهداتی را برای انتشار حساب‌ها، بودجه‌ها و گزارشات، از طریق ابزاری نظیر نشریات رسمی اتحادیه اروپا، مقرر کرد. همچنین تعهدی برای انتشار اطلاعات در مورد دریافت‌کنندگان و ذینفعان بودجه اتحادیه اروپا وجود دارد که در ادامه به آن اشاره خواهد شد.^{۵۹}

طبق ماده ۵۸ مقررات مالی، برای پیاده‌سازی بودجه باید سه روش توسط کمیسیون اجرا شود:

۱. مدیریت مستقیم که مستقیماً توسط کمیسیون اجرا می‌شود.
  ۲. مدیریت غیرمستقیم که توسط مجموعه تعریف‌شده و معینی از سازمان‌ها، هیئت‌ها و یا افراد انجام می‌شود.
  ۳. مدیریت مشترک که مشترکاً توسط کمیسیون و اعضای اتحادیه صورت می‌گیرد.^{۶۰}
- کمیسیون اروپا مطابق با مقررات مالی، به‌منظور دسترسی به اطلاعات منابعی که مستقیماً اداره می‌کند، سیستم شفافیت مالی «FTS» را تنظیم کرده است. سیستم شفافیت مالی یک پایگاه اطلاعاتی از نام‌های ذینفعانی است که از بودجه اتحادیه اروپا منابع مالی دریافت کرده‌اند. شهروندان اتحادیه اروپا به‌طور مستقیم می‌توانند از جزئیات مربوط به

بودجه‌ای که مستقیماً، کمیسیون اروپا از سال ۲۰۰۷ پرداخته کرده است و ذینفعان صندوق توسعه اروپا از سال ۲۰۱۰ دسترسی داشته باشند.^{۶۱}

نکته‌ی مهم در رابطه با سیستم شفافیت مالی این است که این سیستم بر تعهدات بودجه‌ای متمرکز است نه پرداخت‌های واقعی. از این نظر مبلغی که در واقع به کشورهای عضو اتحادیه اروپا در ارتباط با ذینفعان پرداخت می‌شود، در گزارش‌های مالی^{۶۲} که منتشر می‌شود، قابل دسترس است.^{۶۳}

داده‌ها حداقل در ماه ژوئن سال پس از سال مالی مربوطه به‌روز می‌شوند. به‌عنوان مثال، داده‌های سال ۲۰۱۴ در ژوئن ۲۰۱۵ منتشر خواهند شد.

شرایط اصلی برای کمیسیون جهت انتشار اطلاعات ذینفعان صندوق‌های اتحادیه اروپا در ماده ۳۵ مقررات مالی مربوط به بودجه عمومی اتحادیه آمده است:

بر اساس بند دو و سه ماده ۳۵ مقررات مالی، کمیسیون باید به‌طور مناسب و به‌موقع اطلاعات مربوط به دریافت‌کنندگان و همچنین ماهیت و هدف اقدامات تأمین منابع مالی بودجه را در دسترس قرار دهد. همچنین این اطلاعات باید با توجه به رعایت الزامات محرمانگی و امنیت، به‌ویژه حفاظت از اطلاعات شخصی در دسترس قرار گیرد.^{۶۴}

بر اساس بند دو ماده ۲۱ مقرر شماره ۱۲۶۸/۲۰۱۲ مصوب ۲۹ اکتبر ۲۰۱۲^{۶۵}، در این سیستم اطلاعات زیر باید در دسترس قرار بگیرد:

۱. چه کسی (چه ذینفعی) وجه را دریافت می‌کند؟
۲. موضوع، یعنی هدف از هزینه چیست؟
۳. کشوری که ذینفع در آن قرار دارد کجاست؟ (اگر اشخاص حقیقی هستند اطلاعات مربوط به مکان محدود به منطقه می‌شود با توجه به کد پستی NUTS2 (classification)

۴. مقدار و نوع هزینه چیست؟ (عملیاتی در مقابل اداری)

۵. کدام بخش مسئول (ریاست عمومی و یا آژانس) کمک مالی را تأمین می‌کند؟

۶. این کمک مالی از کدام بخش از بودجه اروپا (خط بودجه) تأمین می‌شود؟

۷. این مقدار پول در چه سالی در حساب‌ها به ثبت رسید؟

استثنائات انتشار اطلاعات در سیستم شفافیت مالی برمی‌گردد به موارد امنیتی و شخصی. بر این اساس اگر این افشاگری‌ها، حقوق و آزادی افراد را تهدید کند و یا به منافع تجاری ذینفع آسیب برسد، از انتشار اطلاعات باید جلوگیری کرد. بر اساس بند سه ماده ۳۵ مقررات مالی «کلیه اطلاعات ارائه شده در سیستم شفافیت مالی باید با توجه به الزامات محرمانه بودن و امنیتی، به‌خصوص حفاظت از اطلاعات شخصی، در دسترس قرار گیرند. جایی که اشخاص حقیقی موردنظر هستند، انتشار باید محدود به نام و مکان دریافت‌کننده، مبلغ اعطاشده و اهداف اعطاء این منابع باشد.»

ب: دسترسی به سایر اطلاعات بودجه

کمیسیون اتحادیه اروپا برای دسترسی به سایر اطلاعات بودجه و اسناد آن، بخش مخصوصی را در پایگاه داده خود، به بودجه اتحادیه اروپا اختصاص داده است که قسمت‌های مختلفی را شامل می‌شود.^{۶۶} این قسمت‌ها عبارت‌اند از:

۱) بودجه اتحادیه اروپا بر اساس نتایج^{۶۷}

بودجه اتحادیه اروپا بر اساس نتایج که مخفف آن کلمه «BFOR» می‌باشد، در سال ۲۰۱۵ آغاز شد تا در موضوعاتی مانند سرمایه‌گذاری بهتر، افزایش پاسخگویی و شفافیت و ایجاد حداکثر ارزش‌افزوده برای شهروندان اتحادیه اروپا کمک کند. هدف این نهاد، بهبود مستمر چارچوب عملکرد بودجه اتحادیه اروپا است و در این زمینه، اطلاعاتی را در مورد جنبه‌های کیفی اجرای بودجه اتحادیه اروپا از طریق گفت‌وگوهای صریح و مستمر با بازیگران درگیر در بودجه و شهروندان اتحادیه، تولید می‌کند.

۲) ارقام بودجه^{۶۸}

در این قسمت کلیه ارقام و اطلاعات مندرج در بودجه‌های سالیانه و همچنین برنامه‌های مالی چندساله در دسترس قرار دارد. این قسمت اطلاعات مفصلی را در مورد چرخه بودجه سالانه ارائه می‌دهد. البته نکته‌ی مهم در رابطه با این بخش این است که محتوای این پایگاه داده فقط به‌عنوان یک راهنمای اطلاعات عمل کرده و دسترسی عمومی به داده‌های بودجه اتحادیه اروپا را فراهم می‌کند. باین حال کمیسیون

اروپا هرگونه مسئولیت را در قبال خطاها و اشکالات این پایگاه داده از خود رفع کرده است.

در مورد این سؤال که چگونه می‌توان به آمار و ارقام بودجه‌های سال‌های قبل اتحادیه اروپا دسترسی پیدا کرد، باید گفت که در این زمینه اتحادیه اروپا دسته‌بندی خاصی را ارائه داده است. اطلاعات کلی مربوط به آمارهای درآمد اتحادیه اروپا که برمی‌گردد به سال ۱۹۷۰ به بعد و همچنین هزینه‌های مربوط به سال ۱۹۵۸ به بعد در جداول مربوط به گزارش سالانه مالی ۲۰۰۸ آمده است.

کلیه ارقام و اسناد رسمی در مورد بودجه‌های تصویب‌شده از سال ۱۹۵۸ به بعد در قالب الکترونیکی از پایگاه داده «آنلاین بودجه»^{۶۹} قابل دسترس است. این پایگاه داده به تفکیک سال، کلیه اسناد رسمی منتشرشده را به‌صورت آنلاین در دسترس قرار داده است.

۳) اسناد بودجه^{۷۰}

در این قسمت کلیه اسناد منتشرشده در مورد موضوعات زیر در دسترس قرار داده شده است:

برنامه‌های مالی چندساله، بودجه‌های سالیانه، سیستم تأمین مالی، مقررات مالی، مدیریت مالی، سیستم‌های نظارت، صندوق توسعه اروپا و گروه کاری در مورد اعلامیه‌های ملی.^{۷۱}

در مورد قسمت بودجه‌های سالیانه اسناد زیر به تفکیک سال در دسترس قرار گرفته است. البته نکته‌ای که در این زمینه وجود دارد این است که در دسترس بودن اسناد زیر برای یک سال خاص بودجه بستگی دارد که چگونه مراحل آن کامل شده است؛ بنابراین ممکن در یک سال خاص همه‌ی اطلاعات زیر در دسترس باشد اما در سال دیگر بخشی از این اطلاعات منتشرشده باشد.

این اطلاعات به تفکیک مراحل بودجه عبارت‌اند از:

الف: مرحله تصویب بودجه

۱. بودجه مصوب

۲. پیش‌نویس بودجه

۳. اصلاحیه‌ها

۴. به‌کارگیری ابزار انعطافی^{۷۲}

۵. به‌کارگیری بودجه احتیاطی^{۷۳}

ب: مرحله اجرای بودجه

۱. ترمیم بودجه

۲. اعمال تخصیص بودجه^{۷۴}

۳. به‌کارگیری صندوق تعدیل سرمایه اروپایی^{۷۵}

ج: مرحله حسابرسی

۱. تجزیه و تحلیل اجرای بودجه‌ی صندوق‌های سرمایه‌گذاری

۲. گزارش فعالیت‌های سالانه^{۷۶}

۳. گزارش مالی

۴. حساب‌های سالانه اتحادیه اروپا

۵. گزارش مدیریت مالی و بودجه‌ای

۶. ایفاء

۷. گزارش وضعیت حسابدار^{۷۷}

۲،۲،۲. درگاه شفافیت پارلمان

در پایگاه داده شفافیت پارلمان اروپا^{۷۸} «که در سال ۲۰۱۳ راه‌اندازی شده است» می‌توان

به اسناد پارلمان اروپا دسترسی پیدا کرد.

این اسناد شامل موارد زیر است:

۱. مدارک مربوط به فعالیت پارلمانی

۲. اسناد اطلاعات عمومی پارلمان اروپا

۳. مدارک رسمی ارسال‌شده توسط مؤسسات و کشورهای عضو

۴. اسناد تهیه‌شده توسط اشخاص ثالث

۵. فرایند بودجه

۶. سایر اسناد که در مقررات مربوط به دسترسی به اسناد اتحادیه اروپا آمده است.

آن قسمتی که مربوط به بودجه است و در پایگاه داده شفافیت پارلمان در دسترس می‌باشد، شامل اطلاعات بودجه سالانه^{۷۹} و ایفاء سالانه^{۸۰} است. هم اکنون اطلاعات بودجه سالانه از سال ۲۰۱۰ تا ۲۰۱۳ و همچنین اطلاعات مربوط به ایفاء سالانه که توسط پارلمان تصویب می‌شود از سال‌های ۲۰۱۰ تا ۲۰۱۲ به صورت آنلاین و رایگان در دسترس است.

۱.۱.۱. شفافیت دیوان محاسبات:

دیوان محاسبات اتحادیه اروپا به نوعی نگهبان و پشتیبان مالی اتحادیه اروپا است. از این رو اعتقاد این دیوان بر این است که عملکردش باید شفاف باشد. شفافیت در دیوان محاسبات اتحادیه اروپا به معنی افشای اطلاعاتی در مورد مدیریت و فعالیت‌های دیوان و انتشار نتایج حسابرسی‌ها است. به همین منظور دیوان محاسبات اتحادیه اروپا در پایگاه داده خود، بخش ویژه‌ای را برای موضوع شفافیت قرار داده است تا علاقه‌مندان، به موضوعات مختلف مربوط به دیوان دسترسی داشته باشند.^{۸۱} دیوان محاسبات نتایج کار خود را بر اساس نوع حسابرسی، در گزارش‌های مختلف اعم از گزارش‌های سالیانه^{۸۲}، گزارش‌های سالیانه خاص^{۸۳} و گزارش‌های ویژه^{۸۴} منتشر می‌کند.

گزارش‌های سالانه، حاوی نتایج حسابرسی مالی و میزان انطباق با بودجه اتحادیه اروپا و صندوق‌های توسعه اروپا است.

گزارش‌های سالیانه خاص، نتایج حسابرسی‌های مالی سالیانه‌ی مؤسسات اتحادیه اروپا، سازمان‌های غیرمتمرکز و تعهدات مشترک^{۸۵} را ارائه می‌دهد.

گزارش‌های ویژه، نتایج حاصل از امور اجرایی منتخب، حسابرسی هزینه‌ها و یا مسائل مربوط به بودجه یا مدیریت را نشان می‌دهد.

تمامی این گزارشات در پایگاه داده دیوان محاسبات اتحادیه اروپا به زبان‌های رسمی اتحادیه منتشر شده است.

غیر از موارد فوق، دسترسی عمومی به اسناد دیوان محاسبات اتحادیه اروپا بر اساس مقرر شماره «۱۲/۲۰۰۵»^{۸۶} و اصلاحیه شماره «۱۴/۲۰۰۹»^{۸۷} دیوان محاسبات، با عنوان دسترسی عمومی به اسناد دیوان، امکان‌پذیر می‌باشد.

مطابق ماده یک مقرر شماره «۱۲/۲۰۰۵» هدف این قانون تعریف شرایط، محدودیت‌ها و رویه‌هایی است که دیوان محاسبات باید برای دسترسی عمومی به اسناد اتخاذ کند. بر اساس ماده دو مقرر مذکور هر شهروند اتحادیه اروپا و هر شخص حقیقی یا حقوقی که در یکی از کشورهای عضو اتحادیه دارای اقامت قانونی یا طبیعی هستند و دفتر ثبت‌شده‌ای دارند می‌توانند با توجه به اصول، شرایط و محدودیت‌های تعیین شده در این مقرر، به اسناد دیوان محاسبات اتحادیه اروپا دسترسی داشته باشند. همچنین بر اساس بند سه ماده دو مقرر «۱۲/۲۰۰۵» این قانون، شامل تمام اسنادی می‌شود که توسط دیوان محاسبات نگهداری می‌شود، یعنی کلیه اسناد تهیه شده یا دریافت شده توسط دیوان و هر سندی که در تصرف آن قرار می‌گیرد. محدودیت‌های دسترسی به این اسناد در ماده چهار مقرر مذکور آمده است. برای نمونه در قسمت (a, b) بند یک ماده چهار، این محدودیت‌ها این‌گونه مقرر شده‌اند که عبارت‌اند از:

- ۱- منافع عمومی که شامل امنیت عمومی، مسائل دفاعی و نظامی، روابط بین‌المللی، سیاست مالی، پولی یا اقتصادی اتحادیه و یا یک کشور عضو؛ می‌باشد. همچنین موارد مربوط به حریم خصوصی افراد.
- ۲- کلیه درخواست‌هایی که مربوط به این محدودیت‌ها باشد، توسط دیوان محاسبات رد می‌شود.
- ۳- مطابق ماده یک مقرر اصلاحی «۱۴/۲۰۰۹» درخواست برای دسترسی به یک سند باید به صورت کتبی یا الکترونیکی (ایمیل) و در قالب یکی از زبان‌های منتخب باشد.^{۸۸} همچنین درخواست‌ها باید به اندازه کافی دقیق باشد تا دیوان محاسبات بتواند این سند را شناسایی کند. متقاضی نیز ملزم به توضیح دلایل درخواست نیست.
- ۴- کلیه درخواست‌ها باید به بخش مدیریت ارتباطات و پشتیبانی حسابرسی دیوان محاسبات اتحادیه اروپا ارسال شود و آن‌ها موظف‌اند در محدوده قانون به درخواست‌ها پاسخ دهند.^{۸۹}

۲.۲.۳. درگاه داده باز اتحادیه اروپا^{۹۰}

درگاه داده باز اتحادیه اروپا در سال ۲۰۱۲، پس از تصمیم کمیسیون اتحادیه اروپا^{۹۱} در مورد استفاده مجدد از اسناد کمیسیون تأسیس شد. این درگاه دسترسی به حوزه‌ی وسیعی از داده‌های مربوط به مؤسسات و سازمان‌های اتحادیه اروپا را فراهم می‌کند.^{۹۲} ویژگی مهم این درگاه این است که می‌توان دوباره از داده‌ها به صورت رایگان و بدون اعمال قانون کپی‌رایت، استفاده کرد. با جست‌وجوی واژه‌ی «Budget» در این درگاه می‌توان به اطلاعات بودجه اتحادیه اروپا به صورت داده باز دسترسی داشت.^{۹۳}

نتیجه‌گیری

در زمینه‌ی سازوکارهای موجود در ایران حاصل کلام این است که این سازوکارها پراکندگی زیادی دارد و هنوز مراحل تکامل خود را طی می‌کند. علاوه بر آن بعضی از این اطلاعات ممکن است در دسترس عموم قرار بگیرد و برخی اطلاعات دیگر در دسترس دستگاه‌ها و نهادهای خاص قرار داشته باشد. برای مثال بعضی از این اطلاعات مانند گزارش‌های نظارتی و صورتحساب‌ها، هنوز در اختیار سازمان‌های مربوطه قرار دارد و سازوکاری برای انتشار عمومی آن‌ها، ارائه نشده است.

علاوه بر آن، مخاطبین برای دریافت اطلاعات و اسناد مرتبط با بودجه، نیازمند مراجعه به پایگاه‌های داده گوناگون و متنوع هستند و پایگاه داده‌ی واحدی برای دسترسی یکجا به اطلاعات و اسناد بودجه طراحی نشده است. علی‌رغم همه‌ی این مسائل، از طریق سازوکارهای مطرح‌شده، عمده‌ی اطلاعات بودجه در دسترس است.

در اتحادیه اروپا نیز طبق قانون مقررات مالی اتحادیه اروپا، باید اکثر اطلاعات و مستندات بودجه به صورت آنلاین و شفاف در دسترس قرار گرفته شود. با این حال، نقطه دسترسی منحصر به فرد و اولیه‌ای وجود ندارد که تمام اسناد و داده‌های بودجه در آن متمرکز و یا به صورت استاندارد به آن وابسته باشند و نیاز است مخاطبین برای دریافت اطلاعات، به پایگاه‌های مختلفی مراجعه کنند. همچنین در درگاه داده باز اتحادیه اروپا،

سعی شده است که اصول داده باز رعایت شود اما اطلاعات بودجه به صورت کامل در این پایگاه داده مشاهده نمی شود و از این جهت ناقص است.

یکی از سازکارهای حائز اهمیت در اتحادیه اروپا، طراحی سیستم شفافیت مالی توسط کمیسیون بود که امکان آگاهی از دریافت کنندگان بودجه اتحادیه اروپا را برای مخاطبین فراهم کرده است. این سیستم در ایران وجود ندارد و به نظر نگارنده، این سیستم می تواند الگوی اولیه مناسبی جهت اطلاع از دریافت کنندگان بودجه ایران باشد.

با توجه به یافته های این پژوهش و تطبیقی که با وضعیت اتحادیه اروپا صورت گرفت و در جهت تحقق کامل و قاعده مند حق دسترسی به اطلاعات بودجه در ایران و رفع نقایص موجود، پیشنهادهای زیر ارائه می گردد:

۱. لازم است سازمان ها و نهادهایی مانند برنامه و بودجه، دیوان محاسبات و وزارت امور اقتصادی و دارایی، خود را مکلف به تدوین راهکارها و دستورالعمل هایی در جهت در دسترس قرار دادن اطلاعات بودجه بکنند تا به وسیله ی آن بتوان از طریق هر یک از این نهادها، به اطلاعات بودجه ای، دسترسی داشت. بهترین سازکار پیشنهادی برای رسیدن به این هدف این است که هر سازمان علاوه بر استقرار سامانه دسترسی به اطلاعات در پایگاه داده خود، قسمت ویژه ای را نیز به اطلاعات و اسناد بودجه اختصاص دهد.

۲. علاوه بر اینکه هر نهاد موظف است اطلاعاتی از بودجه را که نگهداری می کند و مجاز به انتشار آن است، در دسترس قرار دهد، لازم است پایگاه داده جامع و واحدی در جهت دسترسی به اطلاعات بودجه سالانه، راه اندازی شود تا مخاطبین نیازی به مراجعه به پایگاه های داده گوناگون نداشته باشند. این پایگاه داده باید در یک دسته بندی منظم و به تفکیک سال، اطلاعات و اسناد بودجه را در اختیار مخاطبین قرار دهد.

۳. ساختار بودجه موجود و در دسترس، ساختار ساده و کاملاً شفاف ندارد، برای همین در جهت ساده سازی و قابل فهم شدن محتوای بودجه، ضروری است به همراه لایحه ی اولیه ی بودجه، قانون بودجه و گزارشات عملکردی و نظارتی بودجه، نسخه ای الکترونیکی و یا چاپی از این موارد، مخصوص شهروندان طراحی و منتشر شود. اگرچه مرکز پژوهش های مجلس شورای اسلامی در زمینه ساده سازی بودجه، گزارش هایی را

منتشر کرده است اما هنوز تا رسیدن به حد ایدئال فاصله دارد. نسخه‌های مطرح شده در مورد بودجه، حداقل باید موارد زیر را در بر بگیرد:

الف: ترجمه و توضیح قابل فهم برخی اصطلاحات تخصصی در جهت به حداقل رساندن ابهامات بودجه برای مخاطبین.

ب: به کار بردن ابزار داده‌نمایی^{۹۴} برای مصورسازی اطلاعات بودجه.

ج: دسته‌بندی ردیف‌های بودجه در راستای فراهم کردن امکان مقایسه میان بخش‌های مختلف آن.

یادداشت‌ها

^۱ - free of charge

^۲ - understandable

^۳ - comprehensive

^۴ - timely

^۵ - aggregated

^۶ - detailed manner

^۷ - Right to information

^۸ - Freedom of information

^۹ - منظور از اطلاعات خام عبارت است از اطلاعات مندرج در اسناد بودجه، بدون اینکه هیچ تغییر و تحلیلی بر روی آن صورت گرفته‌شده باشد. برای مثال ارقام مندرج در بودجه جزء اطلاعات خام محسوب می‌شوند و اگر بر روی همین ارقام، تحلیلی توسط نرم‌افزارها و افراد صورت بگیرد، تبدیل به اطلاعات پردازش شده می‌شوند.

^{۱۰} - برای مثال بخشنامه بودجه ۹۷ و پیوست‌های آن در پایگاه داده سازمان برنامه و بودجه آمده است، قابل دسترس در:

<https://b2n.ir/89591>

^{۱۱} - برای مثال لایحه بودجه ۹۷ و پیوست‌های آن در پایگاه داده سازمان برنامه و بودجه در دسترس است. قابل دسترس در:

<https://b2n.ir/68017>

۱۲ - قابل دسترس در:

<https://www.mporg.ir/home>

۱۳ - قابل دسترس در:

http://rc.majlis.ir/fa/legal_draft

۱۴ - قابل دسترس در:

<https://b2n.ir/71217>

۱۵ - مثل:

<https://shenasname.ir/>

۱۶ - بر اساس اصل ۵۲ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، رسیدگی و تصویب بودجه بر عهده مجلس شورای اسلامی است. همچنین در اصل ۶۹ هم اشاره شده است که مذاکرات مجلس شورای اسلامی باید علنی باشد و گزارش کامل آن از طریق رادیو و روزنامه رسمی برای اطلاع عموم منتشر شود. با توجه به این دو اصل، تقدیم لایحه بودجه و سخنان رئیس جمهور در مورد آن نیز علنی است.

۱۷ - قابل دسترس در:

<http://www.president.ir/fa/>

۱۸ - با شماره ثبت ۳۵۱ که در تاریخ ۱۳۹۶/۹/۲۸ اعلام وصول شده و در آدرس زیر قابل دسترس است:

http://rc.majlis.ir/fa/legal_draft/show/1039963

۱۹ - متأسفانه این گزارش‌ها به دست مردم نمی‌رسد اما می‌توان اخبار آن را در پایگاه داده معاونت قوانین مجلس دریافت کرد.

قابل دسترس در:

<https://ghavanin.parliran.ir/ghavanin/fa/home>

۲۰ - قابل دسترس در:

http://rc.majlis.ir/fa/legal_draft

۲۱ - قابل دسترس در:

<http://www.dastour.ir/Majles/>

۲۲ - بند ۴ ماده ۱۸۶- در جلسه علنی، پس از رسیدگی به کلیات بودجه و تصویب آن، به پیشنهادهاى مربوط به درآمدها و سایر منابع تأمین اعتبار بودجه عمومي دولت رسیدگی و سقف آن به تصویب خواهد رسید. پس از آن پیشنهادهاى مربوط به تبصره‌ها و ردیف‌ها رسیدگی می‌گردد.

۲۳ - قابل دسترس در:

<http://dotic.ir/>

۲۴ - قابل دسترس در:

<http://nazarat.shora-rc.ir/Forms/frmKolNazar.aspx>

۲۵ - برای مثال قسمتی از لایحه‌ی بودجه سال ۹۷ مورد ایراد شورای نگهبان قرار گرفت و برای تصمیم‌گیری نهایی به مجمع تشخیص مصلحت ارسال شد. مصوبه مجمع در پایگاه داده مرکز پژوهش‌های مجلس قرار گرفت. قابل دسترس در:

http://rc.majlis.ir/fa/legal_draft/show/1039212

۲۶ - قانون بودجه ۹۷. قابل دسترس در:

<https://www.mporg.ir/home/wid/slider/id/81902>

۲۷ - قابل دسترس در:

<http://rc.majlis.ir/fa/law/search>

۲۸ - ماده ۳۷: «سازمان موظف است گزارش‌های مربوط به پیشرفت عملیات عمرانی و بودجه کل کشور را به شرح زیر تنظیم و به نخست‌وزیر تسلیم نماید:

۱- گزارش شش‌ماهه حاوی پیشرفت عملیات و مشکلات اجرای طرح‌ها و فعالیت‌ها با توجه به پرداخت‌های انجام‌شده و همچنین پیشنهادهاى مشخص جهت رفع این مشکلات.
۲- گزارش اقتصادی سالانه شامل تجزیه و تحلیل وضع اقتصادی کشور در سال گذشته و پیش‌بینی وضع سال جاری و سال بعد.

گزارش مزبور باید با همکاری وزارت دارایی - وزارت اقتصاد و بانک مرکزی ایران منتهی تا پایان شهریور ماه هر سال توسط سازمان به نخست‌وزیر تسلیم شود.

۳- گزارش جامع درباره عملیات انجام‌شده و کارهای ناتمام در هر دوره برنامه به انضمام خلاصه‌های از هزینه‌های عمرانی پرداخت شده حداکثر تا شش ماه پس از پایان هر دوره برنامه.»

۲۹- قابل دسترس در:

<https://databank.mefa.ir/>

۳۰- یکی از شاخص‌های مهم این بانک که اطلاعات مهمی را در خصوص ارقام بودجه ارائه می‌دهد عبارت است از «وضع مالی دولت» که به تفکیک درآمدها (درآمدهای عمومی، واگذاری دارایی‌های سرمایه‌ای و مالی) و هزینه‌های (پرداخت اعتبارات هزینه‌ای، تملک دارایی‌های سرمایه‌ای، تملک دارایی‌های مالی) دولت را نشان می‌دهد.

۳۱- قابل دسترس در:

yon.ir/mefair1

۳۲- خبرگزاری صدا و سیما، شفاف سازی پرداخت‌های خزانه داری کل کشور، ۱۳۹۷، کد خبر: ۲۱۰۹۱۱۲.

۳۳- ماده ۳۵: «دستگاه‌های اجرائی موظف‌اند در پیشرفت فعالیت‌های جاری و طرح‌های عمرانی مراقبت دائم به عمل آورده و منظمأً به ترتیبی که از طرف سازمان تعیین می‌شود اطلاعات لازم را به سازمان تسلیم نمایند و کلیه تسهیلات و همکاری لازم برای نظارت و ارزشیابی سازمان بر نتایج اجرای فعالیت‌ها و طرح‌ها را از هر حیث فراهم سازند.»

۳۴- قابل دسترس در:

shaghoor.ir/Files/62334.pdf

۳۵- روزنامه دنیای اقتصاد، ۱ دی ۱۳۹۳، شماره ۳۳۷۵. همچنین خبر شماره ۸۴۸۸۸۷ پایگاه داده روزنامه دنیای اقتصاد.

۳۶- قابل دسترس در:

<https://ahkam.mporg.ir/Security/Login/>

۳۷- آئین‌نامه اجرایی قانون تفریح بودجه سال‌های پس از انقلاب اسلامی مصوب

۱۳۶۶/۰۲/۱۳

۳۸ - درگاه وزارت امور اقتصادی و دارایی، مقاله آشنایی با صورتحساب عملکرد بودجه کل کشور، قابل دسترس در:

<http://yon.ir/rXOGD>

۳۹ - قابل دسترس در:

<https://b2n.ir/80733>

۴۰ - ماده ۱۰۴: دیوان محاسبات کشور مکلف است (مطابق اصل ۵۵ قانون اساسی) با بررسی حساب‌ها و اسناد و مدارک و تطبیق با صورتحساب عملکرد سالانه بودجه کل کشور نسبت به تهیه تفریغ بودجه سالانه اقدام و هر سال گزارش تفریغ بودجه سال قبل را به انضمام نظرات خود به مجلس شورای اسلامی تسلیم و هر نوع تخلف از مقررات این قانون را رسیدگی و به هیئت‌های مستشاری ارجاع نماید.

۴۱ - این کلمات مخفف، نمونه‌ای از فرمت‌های داده هستند که می‌توانند توسط نرم‌افزارهای مخصوص خوانده شوند و زمینه پردازش داده‌های خام را فراهم کنند.

۴۲ - قابل دسترس در:

<https://b2n.ir/64712>

۴۳ - سال‌های ۱۳۹۴ و ۱۳۹۵

۴۴ - قابل دسترس در:

<https://b2n.ir/20983>

۴۵ - قابل دسترس در:

<http://foia.iran.gov.ir/web/guest/home>

۴۶ - قابل دسترس در:

<http://foia.iran.gov.ir/web/guest/home>

۴۷ - از جمله وزارت امور اقتصادی و دارایی، سازمان حسابرسی، سازمان برنامه و بودجه و دیوان محاسبات که نقش مهمی در مراحل مختلف بودجه ایفا می‌کنند.

۴۸ - بر اساس ماده ۳۹ قانون دیوان محاسبات کشور و تبصره الحاقی آن، دستگاه‌ها مکلف‌اند حساب‌های درآمد و هزینه، صورت‌های مالی، اسناد و مدارک مربوط را به نحوی که دیوان محاسبات کشور تعیین می‌نماید به دیوان مزبور تحویل نمایند. همچنین مدت و نحوه نگهداری

موارد مذکور، به صورت عین و همچنین طرز تبدیل آن‌ها به عکس یا فیلم یا میکروفیلم و یا میکروفیش یا نظایر آن مطابق دستورالعمل مشروح در تبصره صورت می‌گیرد. از این ماده چنین نتیجه‌گیری می‌شود که غیر از گزارش تفریغ بودجه، موارد مذکور در ماده و تبصره آن نیز در اختیار دیوان قرار دارد و اگر از مصادیق اطلاعات عمومی محسوب شود و جزء استثنائات انتشار اطلاعات نباشد، می‌تواند از طریق سامانه انتشار و دسترسی آزاد به اطلاعات در اختیار افراد قرار گیرد. اخیراً نیز دیوان محاسبات اقدام به انتشار «استاندارد اصول شفافیت و پاسخگویی دیوان محاسبات کشور» کرده است که در اصل ۱ آن تصریح می‌کند: «دیوان محاسبات کشور برابر وظایف مصرح در قوانین و مقررات اقدام می‌نماید تا بستر لازم برای شفافیت و پاسخگویی فراهم آید.» در ادامه‌ی این اصل دیوان محاسبات خود را مکلف کرده است که گزارش‌های رسیدگی و حسابرسی را به موقع منتشر نموده و تخلفات و انحراف از معیارهای حسابرسی مندرج در گزارش‌ها را به موقع تعیین تکلیف نماید.

۴۹ - مانند صورت حساب‌های مالی و گزارش‌های بودجه که در اختیار نهادهایی مثل دیوان محاسبات و سازمان برنامه و بودجه قرار دارد.

^{۵۰} - discharge procedure

^{۵۱} - financial regulation, 2017, Articles 34 (1)

^{۵۲} - How Transparent is the EU Budget? available online in: <http://community.openspending.org/resources/eu/transparency/> (Last seen: 2018/09/15)

^{۵۳} - Treaty on the Functioning of the European Union (TFEU)

^{۵۴} - European Charter of Fundamental Rights

^{۵۵} - با توجه به معانی مختلف کلمه medium، به نظر می‌رسد در این قانون یک فرم خاص ذخیره‌سازی برای اطلاعات دیجیتالی، مانند نوار مغناطیسی یا دیسک، مدنظر باشد که به اختصار عبارت اطلاعات دیجیتالی، ترجمه شده است.

^{۵۶} - available online in: <http://yon.ir/europa1>

^{۵۷} - Financial Transparency System (FTS)

^{۵۸} - Financial regulations

^{۵۹} - financial regulation, 2017, Articles 34 and 35

-
- ^{۶۰} - financial regulation, 2017, Articles 58
- ^{۶۱} - available online in: <http://yon.ir/europa3>
- ^{۶۲} - Financial Report, available online in: <http://yon.ir/europa4>
- ^{۶۳} - available online in: http://ec.europa.eu/budget/fts/faq_en.htm, question 7
- ^{۶۴} - financial regulation, 2017, Articles 35 (3), (2)
- ^{۶۵} - available online in: <http://yon.ir/europa5>
- ^{۶۶} - available online in: http://ec.europa.eu/budget/index_en.cfm
- ^{۶۷} - The EU Budget Focused on Results (BFOR)
- ^{۶۸} - Budget in figures
- ^{۶۹} - available online in: <https://eur-lex.europa.eu/budget/www/index-en.htm>
- ^{۷۰} - Budget Documents
- ^{۷۱} - Working Group on National Declarations
- ^{۷۲} - Mobilisation of the Flexibility Instrument
- ^{۷۳} - Mobilisation of the Contingency Margin
- ^{۷۴} - Use of budgetary allocations
- ^{۷۵} - Mobilisation of the European Globalisation Adjustment Fund
- ^{۷۶} - Annual activity report
- ^{۷۷} - Accounting Officer's Status Report
- ^{۷۸} - available online in:
<http://www.europarl.europa.eu/RegistreWeb/home/website.htm?language=EN>
- ^{۷۹} - Annual budget
- ^{۸۰} - Annual discharge
- ^{۸۱} - available online in: <https://www.eca.europa.eu/en/Pages/Transparency-portal-home.aspx>
- ^{۸۲} - annual reports
- ^{۸۳} - specific annual reports
- ^{۸۴} - special reports
- ^{۸۵} - joint undertakings
- ^{۸۶} - available online in:
https://www.eca.europa.eu/Lists/ECADocuments/DEC12_2005/DEC12_2005_EN.PDF

^{۸۷} - available online in:

https://www.eca.europa.eu/Lists/ECADocuments/DEC14_2009/014en.pdf

^{۸۸} - این زبان‌ها در حال حاضر عبارت‌اند از: بلغاری، چک، دانمارکی، هلندی، انگلیسی،

استونی، فنلاندی، فرانسوی، آلمانی، یونانی، مجارستانی، ایرلندی، ایتالیایی، لتونی، لیتوانیایی،

مالتی، لهستانی، پرتغالی، رومانیایی، اسلواکی، اسلونیایی، اسپانیایی و سوئدی.

^{۸۹} - ماده یک مقررہ اصلاحی «۱۴/۲۰۰۹» دیوان محاسبات اتحادیه اروپا

^{۹۰} - European Union Open Data Portal (EU ODP), available online in:

<http://data.europa.eu/euodp/en/home>

^{۹۱} - available online in: <http://yon.ir/europa6>

^{۹۲} - available online in: <http://data.europa.eu/euodp/en/about>

^{۹۳} - هم اکنون اطلاعات مربوط به بودجه سال‌های ۲۰۱۳ تا ۲۰۱۷ در دسترس است. قابل

دسترس در:

<http://yon.ir/europa7>

^{۹۴} - Data visualization

کتاب‌نامه

۱. اقوامی، داوود و باباجانی، جعفر (۱۳۶۷)، اصول و کاربرد حسابداری در سازمان‌های دولتی و غیرانتفاعی، تهران: سمت.
۲. انصاری، باقر (۱۳۸۷)، آزادی اطلاعات، تهران: دادگستر.
۳. باباجانی، جعفر (۱۳۹۲)، حسابداری و مسئولیت پاسخگویی در بخش عمومی، تهران: ترمه.
۴. جم، فرهاد (۱۳۸۹)، حق بر اطلاعات در آیین‌های تصمیم‌گیری در حقوق اداری، تهران: خرسندی.
۵. دهخدا، علی‌اکبر (۱۳۷۳)، لغت‌نامه‌ی دهخدا، تهران: مؤسسه‌ی انتشارات و چاپ دانشگاه تهران، جلد هشتم.

۶. زندیه، حسن و سالار سروی، حسن (۱۳۹۲)، «شفافیت اسنادی و حق دسترسی آزاد به اطلاعات»، فصلنامه گنجینه اسناد، سال ۲۳، دفتر اول.
۷. شمسی، مجتبی (۱۳۸۰)، کنترل مالی سازمان‌های اداری از طریق دیوان محاسبات، پایان‌نامه کارشناسی ارشد رشته حقوق عمومی، دانشگاه شیراز.
۸. الماسی، حسن و اشرف پور، ابوالفضل (۱۳۹۲)، «شناسایی مبانی قانونی و حقوقی تفریغ بودجه و جایگاه دیوان محاسبات کشور در تهیه آن»، دو فصلنامه بررسی‌های حقوقی (مجله تخصصی حقوق اقتصادی)، سال ۳، شماره ۵.
۹. مکرمی، یدالله (۱۳۹۴)، «شفافیت مالی»، نشریه حسابرس، سال ۱۷، شماره ۷۷.
۱۰. نیکوکار، غلام‌حسین و دیگران (۱۳۹۵)، «بررسی و شناسایی مشکلات تدوین لایحه‌ی تفریغ بودجه»، نشریه مدیریت دولتی (دانشگاه تهران)، دوره ۸، شماره ۲.
۱۱. ویژه، محمدرضا و طاهری، آزاده سادات (۱۳۹۰)، «تحلیلی بر قانون انتشار و دسترسی آزاد به اطلاعات در پرتو اصول کلی حاکم بر دسترسی به اطلاعات»، فصلنامه پژوهش حقوق عمومی، دوره ۱۳، شماره ۳۵.

1. Alessandra Cardoso, Alexandre Ciconello, Cleomar Manhas, Iara Pietricovsky de Oliveira, José Antonio Moroni, Lucídio Bicalho and Nathalie Beghin (2013), *Training Manual on Budget Monitoring and Rights*, Brasília: Institute for Socioeconomic Studies.
2. Ana-María Ríos, Francisco Bastida, Bernardino Benito (2016), "Budget Transparency and Legislative Budgetary Oversight: An International Approach", *American Review of Public Administration*, Vol. 46(5).
3. European Commission (2015), *EU Budget at a glance*, Luxembourg: Publications Office of the European Union.
4. Herke Kranenborg, Win voermans (2008), *Access to information in the European union*, Europa law.
5. MAREK DUDÁŠ and others (2016), *THE OPENBUDGETS DATA MODEL AND THE SURROUNDING LANDSCAPE*, Open Knowledge Foundation, Germany, available online in: <http://openbudgets.eu/resources/2016/11/17/open-budgets-data-model-and-landscape/>
6. Maya Forstater (2014), *Open Government Guide (Custom report)*, London, available online in: https://www.opengovpartnership.org/sites/default/files/open-gov-guide_summary_all-topics.pdf

پایگاه‌های داده اینترنتی

- بانک داده‌های اقتصادی و مالی. <https://databank.mefa.ir/>
- پایگاه اطلاع‌رسانی ریاست جمهوری. <http://www.president.ir/fa>
- پایگاه اطلاعات قوانین و مقررات کشور. <http://www.dastour.ir>
- پایگاه دیوان محاسبات کشور. <http://dmk.ir/>
- پایگاه روزنامه دنیای اقتصاد. <https://donya-e-eqtasad.com>
- پایگاه سازمان برنامه و بودجه. <https://www.mporg.ir/home>
- پایگاه معاونت قوانین مجلس شورای اسلامی.
- <https://ghavanin.parliran.ir/ghavanin/fa/home>
- پایگاه ملی اطلاع‌رسانی قوانین و مقررات کشور. <http://dotic.ir>
- پایگاه وزارت امور اقتصادی و دارایی. <http://www.mefa.ir>
- خبرگزاری صدا و سیما. <http://www.iribnews.ir>
- سامانه انتشار و دسترسی آزاد به اطلاعات. <http://foia.iran.gov.ir/web/guest/home>
- سامانه جامع نظرات شورای نگهبان. <http://nazarat.shora-rc.ir/>
- مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی. <http://rc.majlis.ir/fa>
- گنجینه ضوابط نظام فنی و اجرایی کشور <http://shaghool.ir>
- Access to European Union law, available online in: <https://eur-lex.europa.eu/homepage.html>
- EU Open Data Portal, available online in: <http://data.europa.eu/euodp/en/home>
- European Commission, available online in: https://ec.europa.eu/commission/index_en
- European Court Of Auditors, available online in: <https://www.eca.europa.eu/en/Pages/ecadefault.aspx>
- European Parliament, Public Register of Documents, available online in: <http://www.europarl.europa.eu/RegistreWeb/home/welcome.htm?language=EN>

How Transparent is the EU Budget? available online in:
<http://community.openspending.org/resources/eu/transparency/> (Last seen:
2018/09/15)

Official website of the European Union, available online in:
https://europa.eu/european-union/index_en